

teritoriul României, cu precădere în cele descoperite în Moldova pe Prut și pe Bistrița.

IV. *Mezolitlicul*. Stațiunile mezolitice de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești sînt puțin numeroase. Pînă în prezent se cunosc 41 de puncte, între care numai două sînt cercetate parțial prin săpături — așezarea Frumșița I și peștera Brînzei I (stratul mezolitic). După autor în mezolitic sînt incluse și așezările pe care Markevici le atribuie neoliticului aceric. Majoritatea punctelor citate reprezintă descoperiri de suprafață, puncte în care s-au cules, în principal piese microlitice. Nucleele tipice sînt cele fusiforme, conice și prismatice. Principalele tipuri de unelte constau din gratoare pe așchii mărunte, burine și trapeze (prezența ultimelor se remarcă în special în zonele sudice), piese retușate pe lame subțiri. Alte tipuri de unelte ca : vîrfuri de săgeată cu baza retușată și piese segmentiforme apar izolat și nu permit ca prin ele să se aprecieze prezența uneia sau alteia dintre culturi.

Piese mezolitice publicate de la Frumșița I, în special, își găsesc analogii în tardeno-

sianul descoperit la Ripiceni Izvor și în alte stațiuni din Moldova⁹.

Prezentarea materialelor paleolitice cu lista bibliografică completă pentru toate stațiunile cercetate pînă în prezent pe teritoriul R.S.S. Moldovenești, făcută cu grijă de N. A. Chetraru, este deosebit de utilă pentru cercetătorii paleoliticului. Citind o astfel de lucrare se vede cu ușurință ce s-a făcut și reiese cu claritate cîte probleme au rămas de rezolvat. Multe din problemele paleoliticului din R. S.S. Moldovenească, care urmează a fi clarificate, coincid cu cele pe care le ridică cercetarea acestei probleme în România, fapt care impune cunoașterea reciprocă a materialelor paleolitice din zona dintre Carpați și Nistru, pentru ca împreună să găsim cele mai potrivite soluții de interpretare.

⁹ Al. Păunescu, SCIV, 15, 1964, 3, p. 321—336.

Maria Blitri

M. BRÉZILLON, *Dictionnaire de la préhistoire*; Paris, 1971, Larousse, 256 p., cu numeroase ilustrații în text, hărți, diagrame etc.; prefață de prof. A. Leroy-Gourhan.

Cele cîteva sute de voci ale acestui dicționar se referă exclusiv la paleolitic și la neo-eneolitic, fără să treacă pragul epocii metalelor, dar dînd atenție deosebită și descoperirilor anterioare paleoliticului și cuprinzînd numeroase date privind problemele antropologiei străvechi. Alături de articolele privind localitățile unde s-au făcut descoperiri mai importante sau care au devenit localități eponime pentru diferite culturi preistorice, în acest dicționar figurează și un mare număr de voci consacrate culturilor, etapelor, tipurilor principale de unelte etc., ca și o serie bogată de termeni de specialitate, precum și altele dedicate unor savanți de renume mondial (circa douăzeci), exclusiv din rîndul celor decedați. Textul este precedat de o serie de foarte utile tabele geologice și cronologice, precum și de cîteva hărți.

Se poate spune fără rezerve că acest dicționar este deosebit de util pentru orice cercetător, căci îi pune la îndemînă un număr însemnat de informații esențiale, în general bine controlate, mai ales în ceea ce privește Europa occidentală și paleoliticul. Faptul că se acordă o importanță primordială descoperirilor din Franța ar putea fi justificat (cel puțin într-o anumită măsură) prin însăși

împrejurarea că autorul este francez și că dicționarul este publicat în Franța. Dar disproporția dintre marele număr al vocilor privind Franța și unele dintre celelalte țări occidentale, de o parte, și acelea ce se referă la răsăritul și la sud-estul Europei ca și la celelalte continente, de altă parte, ni se pare totuși excesivă. Se poate spune dealtfel că paleoliticul și mezoliticul se bucură de un tratament privilegiat, iar numărul savanților francezi menționați este dublu față de acela al celor din toate celelalte țări ale lumii. Chiar dacă este indiscutabil că, în domeniul cercetării paleoliticului, Franța a deținut și în parte mai deține încă și astăzi un rol proeminent, este limpede că multe alte personalități științifice ar fi meritat să figureze în acest dicționar cu aceeași îndreptățire ca cei menționați.

Pe lângă aceste observații de ordin general, felul cum sînt reprezentate țările din sud-estul Europei (și chiar din centrul continentului nostru — de ex. Ungaria) și România ni se pare nesatisfăcător. Iată, de exemplu, pe harta Europei și a Orientului Apropiat, în epoca paleolitică, nu este trecută *nici o localitate din România*, deși cele 17 volume apărute din Dacia, N.S., pînă la publicarea dicționa-

rului, cuprindeau destule date pentru ca teritoriul țării noastre să nu mai constituie o pată albă pe harta respectivă. Dealtfel aceeași hartă nu înregistrează în toată Peninsula Balcanică decât două localități: Krapina (Iugoslavia) și Bacho Kiro (Bulgaria), prima cunoscută de aproape un secol, iar cealaltă prin săpături întreprinse înainte de ultimul război mondial; nici una dintre descoperirile ultimelor decenii nu figurează nici pe hartă, nici în text!

În ceea ce privește harta pentru neolitic, ne putem declara oarecum mulțumiți, ținând seama de faptul că, în general, ea cuprinde destul de puține localități. În România sînt indicate 6 localități (Ariuşd, Boian, Coțofeni, Cucuteni, Gumelnița și Hamangia); în Bulgaria una singură! (Karanovo); în Iugoslavia 6 (Bubany, Butmir, Danilo, Starčevo, Vinča și Vučedol); în Grecia 4 (Dimini, Larissa, Nea Nikomedia și Sesko), deși în text există o voce și pentru Argissa; în Albania nici una, iar în Ungaria numai trei (Baden, Bodroghkeresztúr și Lengyel), deși în text mai sînt și alte voci (Bükk, Tisza). Nici pentru partea europeană a U.R.S.S. situația nu e mai bună: 4 localități în Ucraina și alte 4 în nordul Rusiei. Dacă ținem seama că, în Spania, harta nu înregistrează decât o singură localitate (Almeria), în Anglia două, iar în Irlanda tot una singură, ne-am putea socoti chiar favorizați cu cele șase localități de pe această hartă...

În ceea ce privește textele vocilor dedicate localităților și culturilor din România și din SE Europei, se cuvine să facem cîteva observații sumare.

În legătură cu cultura Boian — pentru care autorul acceptă împărțirea în cinci faze — situarea ei din punct de vedere cronologic între culturile Vinča și Gumelnița este numai parțial exactă, întrucît primele două faze ale culturii Boian au fost sigur sincrone cu ultimele faze Vinča; iar originea ei nu trebuie căutată în cultura Vinča. Decorul ceramicii culturii Boian nu poate fi definit exclusiv drept incizat, deoarece se știe că, începînd din faza a doua, el este în special excizat. Și nici nu se poate spune că arama ar apare numai în ultima ei fază (respectiv în faza de tranziție spre cultura Gumelnița) și că această cultură ar data exclusiv din mileniul IV, devreme ce autorul folosește și acceptă datele C 14, care arată că numai ultima fază (Spančov) a trecut în acest mileniu.

Despre cultura Hamangia se spune greșit că folosește „numeroase microlite geometrice”. Și dealtfel nu se cunosc „mari necropole”, căci pînă acum a fost descoperită una singură de mare întindere (Cernavoda). Afirmatia — nedovedită prin nici un fapt — că începuturile acestei culturi au fost contemporane

cu cultura Starčevo — Criș (autorul folosește exclusiv termenul Starčevo-Körös) este desigur influențată de părerile colegului D. Berciu, iar aceea potrivit căreia cultura Hamangia pare a sta la origina culturii Gumelnița este cu totul excesivă, deoarece ea n-a putut influența decât formarea aspectului dobrogean al culturii Gumelnița.

Nu vedem pe ce se poate sprijini afirmația că evoluția celor patru faze (noi am spune două faze, fiecare cu cîte două etape) ale culturii Gumelnița ar corespunde cu „dezvoltarea creșterii vitelor în detrimentul agriculturii”; în schimb celelalte informații privind această cultură sînt exacte, cu excepția datării ei la sfîrșitul mileniului al IV-lea și începutul mileniului al III-lea, deoarece începutul ei se situează chiar spre sfîrșitul primului sfert al mileniului al IV-lea (potrivit datelor C 14).

Despre cultura Cucuteni se spune corect că se dezvoltă de-a lungul a trei faze; dar și datarea ei la sfîrșitul mileniului al IV-lea și începutul celui următor este contrazisă de toate datele C 14, care arată că începutul ei trebuie situat către mijlocul mileniului al IV-lea sau chiar puțin mai înainte. Este desigur inexact să se spună că la început ceramica culturii Cucuteni este decorată prin incizii și impresiuni, trecîndu-se ulterior la decorul policrom; această afirmație ar putea fi acceptată — cu unele precizări — numai dacă s-ar vorbi despre „complexul Cucuteni” în care s-ar îngloba și cultura Precucuteni. În orice caz este cu totul greșit să se spună despre cultura Cucuteni că ea se dezvoltă din cultura Vinča, cu care nu are nici o legătură — nici directă, nici indirectă. În schimb textul, mai complet, despre Ariuşd, nu conține erori esențiale.

Despre cultura Coțofeni (ortografiată Cotsofeni) Kostolac se spune că este un facies recent al calcoliticului din România și Ungaria (în loc de Iugoslavia și România).

În ceea ce privește articolele consacrate localităților și culturilor din celelalte țări sud-est europene, ne mulțumim să semnalăm cîteva date greșite.

Așa, de exemplu, Lepenski-Vir nu poate fi definit „o așezare neolitică”, deoarece se știe că primele niveluri sînt mai vechi; iar pe de altă parte chiar nivelurile neolitice (Starčevo) de acolo nu au fost puse de nici un cercetător în legătură „cu o fază veche a danubianului”, cum afirma autorul. Și nu s-ar putea spune nici că Vučedol ar fi una dintre „așezările principale” ale culturii Starčevo chiar dacă cel mai vechi nivel de acolo aparține acestei ultime culturi.

De vreme ce autorul acceptă datele C 14, cultura Vinča nu poate fi datată exclusiv în mileniul al IV-lea, ci începînd cel puțin de la mijlocul mileniului al V-lea. Iar caracteristica principală a capetelor statuetelor acestei cul-

turi nu este faptul că ele ar fi turtite „în sensul înălțimii”, ci forma lor rombico-triunghiulară. În ceea ce privește datarea culturii Butmir în „a doua jumătate a mileniului al II-lea”, este foarte probabil o greșeală de tipar; dar chiar dacă trecem III în loc de II, tot nu corespunde datelor C 14.

E de mirare că la articolul respectiv nu se amintește existența ceramicii pictate în faza (sau cultura) Proto-Sesklo, deși în articolul despre Argissa se precizează că această fază se caracterizează prin ceramica pictată. De asemenea pentru Dimini se omite să se menționeze că specia ceramică principală este aceea cu ornamentare pictată. Cît privește motivele principale — „spirale și meandre” —, nu credem că se poate spune că ele „amintesc lemele decorative ale culturii balcanice Starčevo-Criș”, ci mai degrabă pe acelea ale culturilor Vinča, Marița, Gumelnița și chiar Cucuteni, dacă e într-adevăr nevoie să se facă asemenea comparații.

Cultura Lengyel n-a putut da naștere culturii *Jordanovo* (= *Jordansmühl*), la începutul mil. II”, deoarece la această dată cultura Lengyel încetase de mult să existe, iar cealaltă este și ea mai veche, datînd cel puțin din prima jumătate a mileniului al III-lea.

Topoare specifice culturii Bodrogkeresztúr nu sînt numai cele plate, ci în special acelea cu tășurile în cruce. Și nici această cultură nu poate fi datată în nici un caz în mileniul al II-lea, ci în mileniiile al IV-lea și al III-lea, ea fiind cel puțin parțial contemporană cu culturile Gumelnița și Cucuteni.

Datarea culturii curganelor din sudul U.R.S.S. între 2000—1500 î.e.n. ni se pare prea tîrzie, căci primele ei faze sînt mai vechi; pe de altă parte lipsește orice precizare în privința acestor faze. Socotim că și cultura Tripolie este datată prea tîrziu (începînd de la 3000 și pînă la 1700 î.e.n., ceea ce ar însemna că ar atinge începuturile epocii bronzului), cu atît mai mult cu cît se spune despre Usatovo că este „un facies cultural

care se pare că s-a diferențiat din cultura Tripolie înainte de mileniul al III-lea”; ceea ce, chiar dacă s-ar admite că Usatovo este o etapă tîrzie a culturii Tripolie (păreră cu care nu sîntem de acord), ar însemna să i se atribuie acesteia o durată prea lungă din întreaga evoluție a culturii Tripolie.

Înainte de a încheia, ni se pare necesar să amintim că astăzi vechea definiție și împărțire a culturilor „danubiene” preconizată de Childe nu mai pot fi considerate valabile, așa încît articolul despre *danubian* („ensemble des facies culturels néolithiques d'Europe Centrale”) ar fi putut lipsi, dîndu-se în schimb o amploare mai mare articolului *rubané*, considerat „facies cultural al neoliticului vechi și mijlociu... aparținînd grupului danubian”. În ceea ce privește aria de răspîndire a culturii liniar-bandceramice (sau liniare), se omite faptul că ea cuprinde și o bună parte din România și vestul Ucrainei; și este de altfel o greșeală să se spună că în faza mai nouă a faciesului liniar se observă influența culturii ceramicii „poissonnée”, deoarece se știe că aceasta din urmă este o cultură dezvoltată din cultura liniară tîrzie. Pe de altă parte, nu se menționează faptul că fazele mai noi ale culturii liniare sînt caracterizate prin „notele de muzică”. În legătură cu importanța așezare a acestei culturi de la Bylany, se cuvine o rectificare; s-au dezvelit aici peste o sută de locuințe mari (nu cîteva zeci) și, pe lîngă cele 14 faze ale așezării liniare, au fost precizate și cîteva faze ale așezării tîrzii aparținînd culturii Stichbandkeramik.

În sfîrșit, depășind cu această observație cadrul geografic al Europei centrale și sud-estice, ni se pare foarte ciudat că autorul nu se pronunță categoric în privința așa-ziselor descoperiri de la *Glozel*, mulțumindu-se să citeze cele două păreri ce au fost exprimate pe vremuri, fără să precizeze că astăzi nici un cercetător serios nu se mai îndoieste că e vorba de o mare mistificare.

Vladimir Dumitrescu

Legio VII Gemina. Catedra de San Isidoro. Instituto Leones de Estudios Romano-Visigóticos. Leon Exema. Diputación Provincial, 1970, 659 p.

Intitulată nepretențios și simplu *Legio VII Gemina* cartea pe care o prezentăm în cele ce urmează reprezintă de fapt o culegere de lucrări care alcătuiesc un volum omagial scris în cinstea orașului Leon (Spania) care și-a aniversat în anul 1968 cel de-al XIX-lea centenar. Născut din canabele legiunii a VII-a Gemina, care s-a instalat în anul 68 pe locul

unde astăzi se înalță orașul, întreaga istorie a orașului în epoca antică romană se leagă de soarta și de prezența legiunii romane. Este un caz destul de rar în istorie precizia unei astfel de aniversări. Specialiștii spanioli merg de altfel pînă la a preciza luna și chiar ziua (10 iunie 68) în care s-a petrecut evenimentul. În legătură cu acest volum vom discuta un aspect al istoriei militare a Daciei romane,